

Каріков Сергій Анатолійович,
доктор історичних наук, професор,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

ЛОГОТЕРАПІЯ ВІКТОРА ФРАНКЛА В ТЕОРЕТИЧНОМУ ТА ПРАКТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Поступальний розвиток теорії та практики соціальної роботи на сучасному етапі передбачає звернення до ідейної спадщини мислителів різних епох. Таке звернення, з урахуванням масштабності цілей і завдань сфери соціальної роботи, повинно мати міждисциплінарний характер, охоплюючи набутки філософії, психології, соціології, культурології й інших сфер знання, у центрі яких перебувають відносини людини та суспільства. До кращих надбань людства у цій сфері, що зберігають актуальність і в наш час, належить логотерапія Віктора Франкла.

Видатний філософ, психолог і психотерапевт Віктор Франкл (1905 – 1997) аналізував зв'язок між психічним станом людини та її намаганням знайти сенс у житті. Під час перебування в нацистських концтаборах у період Другої світової війни він зберіг здатність до осмислення життєвих пошуків людини з гуманістичних позицій. Наслідком його пошуків стала розробка логотерапії (від грецького *logos* – слово і *therapeia* – турбота, догляд, лікування) – вчення, викладеного у фундаментальній праці «Людина в пошуках смислу» [7].

Відповідно до поглядів Віктора Франкла, прагнення людини до пошуку і реалізації сенсу життя є вродженою мотиваційною тенденцією, властивою усім людям, постаючи основною рушійною силою діяльності та розвитку особистості. Мислитель уважав «прагнення до змісту» протилежним «прагненню задоволення»: «Людині потрібний не стан рівноваги, спокою, а боротьба за яку-небудь мету, гідну її» [4, с. 533-534].

Розкриваючи сутність логотерапії, Віктор Франкл підкреслює: людині необхідно не тільки шукати сенс життя, але й активно боротися за його

збереження, оскільки тільки вона відповідає за це. Мислитель вважав, що людина є творцем, оскільки протягом все життя будує власну духовність. Проте людське прагнення до реалізації сенсу життя може бути фрустрованим, і така екзистенційна фрустрація здатна призвести до виникнення неврозу. Уникнення відповідальності також є вчинком, за який людина розплачується. Отже, кожен із нас завжди є вільним у виборі своїх вчинків, в ухваленні рішення, але лише в разі вибору вчинку, що творить, здійснює, реалізується сенс життя [4, с. 534].

Віктор Франкл зазначає, що всі люди прагнуть до повноти і завершеності: «Ми прагнемо стати самі вічним, завершеним, всеосяжним життям» [3, с. 27]. Розкриваючи шлях до такої повноти і завершеності, він визначає три групи цінностей, що надають сенс людському життю:

- цінності творчості, які допомагають людині вносити до життя те, що здійснене творчою працею особистості;
- цінності переживання, які дають змогу відчувати насолоду від взятого людиною із зовнішнього світу (наприклад, кохання до іншої людини, насолода від краєвиду, хвилювання від улюбленої мелодії);
- цінності відносин, які навіть за найважчих обставин, які людина не здатна змінити, забезпечують людині можливість зайняти усвідомлену позицію.

Щоб допомогти людині у досягненні зазначених цінностей, В. Франкл запропонував два основоположні методи:

- метод дерефлексії (зняття зайвого самоконтролю, надмірних міркувань про власні труднощі);
- метод парадоксальної інтенції (психолог надихає клієнта саме на те, чого той намагається уникнути. При цьому активно використовуються різні види гумору, який В. Франкл вважав формою волі, подібно до того, як в екстремальній ситуації її формою є героїчна поведінка) [4, с. 536].

Л. Осика вказує: «Власний досвід Віктора Франкла як в'язня концентраційного табору підтвердив правомірність його позиції. Саме там він переконався, що навіть за нелюдських умов можна залишатися людиною,

отримати перемогу над страшними обставинами життя. Для цього потрібно зберігати сенс життя» [4, с. 536]. В. Франкл пропонує відмовитися від пошуку сенсу як абстрактного універсального ідеалу, оскільки в кожній життєвій ситуації для людини буде існувати свій особливий смисл. Щоб його віднайти, людина повинна спиратися на власне сумління, яке дає змогу визначити власний шлях дій, навіть всупереч тиску певних життєвих обставин [3, с. 28].

Смисложиттєвий пошук людина здатна здійснити на шляху любові як осягнення ціннісної перспективи в Іншому. Поняття любові засновник логотерапії порівнює із сумлінням, убачаючи їх подібність за ірраціональною природою: вони можуть діяти лише інтуїтивно, мають певну потенцію в майбутньому, а не в теперішньому. Як любов, так і сумління, відповідно до вчення Віктора Франкла, пов'язані з індивідуальним буттям. На думку О. Романової, «таке трактування доречно лише в етичному контексті, де духовно-моральні принципи ставляться понад усе, проте в людині є багато проявів, на яких також потрібно акцентувати увагу, зокрема психічних, соціокультурних» [5, с. 321].

Подібне уточнення допомагає осягнути творчий потенціал учення Віктора Франкла, який було виявлено в теорії та практиці соціальної роботи після Другої світової війни. Зокрема, діяльність функціональної школи соціальної роботи ґрунтувалася на психології розвитку й філософії екзистенціалізму, на визначенні життєвих цінностей підопічного, особливостей його поведінки, відносин з іншими людьми. Соціальний працівник при цьому виступав як помічник, партнер, що полегшує й регулює взаємини клієнта з оточенням, підвищує й розвиває його невиявлений потенціал [1, с. 86].

Учення Віктора Франкла заклало основу для розробки методу екзистенційного психоаналізу, створеного в межах Третьої Віденської школи психотерапії. Зазначений метод є феноменологічно особистісно-орієнтованою психотерапією, що має на меті допомогти людині вільно й повно прожити власне життя, усвідомити автентичні життєві настанови, актуалізувати власну відповідальність щодо особистого життя та світу. Застосування

екзистенційного психоаналізу охоплює низку напрямів (випадки порушення сприйняття та поведінки, що мають психосоціальні, психосоматичні, психологічні причини, різноманітні душевні проблеми людини: страхи, депресії, залежності, психосоматичні захворювання, психози та ін.) [2, с. 183].

У теоретичному та практичному контексті соціальної роботи важливе значення має й запропонована Віктором Франклом класифікація життєвих позицій людей похилого віку, що впливають на їх соціально-психологічну адаптованість і відповідно мають враховуватися соціальними працівниками:

- «конструктивна» позиція: люди з таким орієнтуванням протягом життя були спокійними та задоволеними, позитивно ставляться до життя, здатні змиритися зі смертю, яка наближається, активні та настроєні на надання допомоги іншим. Такі люди не роблять трагедії зі старості, шукають розваг і контактів із людьми;
- «залежна» позиція: притаманна людям, які протягом життя не надто довіряли собі, були безвольними, пасивними. Старіючи, вони з ще більшими зусиллями шукають допомоги, визнання, а не отримуючи його, почувають себе нещасними;
- «захисна» позиція: формується у людей з підвищеним механізмом до опору. Такі люди не прагнуть зближення з людьми, тримаються замкнено, відгороджуючись від оточення, старіння сприймають з обуренням;
- позиція «ворожості до світу»: такі люди звинувачують суспільство і оточуючих у всіх невдачах, яких зазнали протягом життя. Вони є підозрілими, агресивні, нікому не довіряють, відчують відразу до старості;
- позиція «ворожості до себе і свого життя», яка знаходить вияв у зникненні зацікавленості й ініціативи, виникненні пасивності. Такі люди схильні до погіршення настрою і фаталізму, почувають себе самотніми, власне життя вони вважають невдалим, а ставлення до

смерті є не травмуючим, оскільки вона сприймається ними як звільнення від існування [6, с. 471].

Таким чином, концепція логотерапії Віктора Франкла постає вагомим внеском як до філософсько-психологічної спадщини людства, так і до теорії та практики соціальної роботи. Вона дає змогу усвідомити значущість смислових пошуків людиною змісту власного життя як ключової проблеми її буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глазунов С.В. Нариси з історії соціальної роботи. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2015. 116 с.

2. Кандибей В.К., Утюж І.Г. Використання філософської методології у сучасній психотерапії (на прикладі методу логотерапії Віктора Еміля Франкла). *Збірник тез доповідей науково-практичної конференції з міжнародною участю молодих вчених та студентів «Актуальні питання сучасної медицини і фармації 2019»*. Запоріжжя: ЗДМУ, 2019. С. 183–184.

3. Каріков С.А. Філософія. Розділи: Філософська антропологія, соціальна філософія, філософія культури. Харків: НУЦЗ України, 2011. 128 с.

4. Осика О.В. Логотерапія В. Франкла в психокорекційній роботі зі школярами. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 531–541.

5. Романова О. Екзистенціальні та психоаналітичні аспекти вибору любові у філософсько-антропологічному дискурсі ХХ – ХХІ ст. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*. 2020. Вип. 41. С. 313–326.

6. Юрків Я.І., Луканов Д.В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразлих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 1 (48). С. 469–472.

7. Frankl V. *Man's Search for Meaning: The classic tribute to hope from the Holocaust*. London. Sydney. Auckland; Johannesburg: Rider, 2004. 160 p.